

EX POST EVALUACIJA

Uloga religije u programima izlaska i vjersko savjetovanje u zatvorskom okruženju i tokom uvjetne kazne

Rezime

RAN radne grupe Mreže za podizanje svijesti o radikalizaciji, o zatvoru i uvjetnoj kazni, kao i o programu izlaska (Exit) održale su zajednički sastanak u Madridu 10. i 11. oktobra 2017. godine. Cilj sastanka bio je razmjena dobrih praksi i iskustava o ulozi religije u izlaznim programima i vjersko savjetovanje u zatvorskom okruženju i tokom uvjetne kazne.

Sastanku su prisustvovali praktičari i stručnjaci iz nekoliko zemalja članica EU. Učesnici su prethodno imali iskustva s uključivanjem religije i vjerskog savjetovanja u izlazne programe, tokom izdržavanja zatvorske i uvjetne kazne ili su se bavili religijom iz menadžerske ili akademske perspektive. Rad povezan s religijom ili bar svijest o postojanju religije u izlaznim programima, u zatvoru i tokom uvjetne kazne ima potencijalnu prednost; međutim, taj rad prate prepreke i izazovi.

Ovaj dokument bit fokusiran na sljedeće:

1. Ciljne grupe;
2. Postojeće dobre prakse u državama članicama;
3. Reintegracija u društvo.

Cilj je da se osiguraju smjernice onim praktičarima koji rade na uvođenju religije ili razmatraju njeno uvođenje u ova okruženja, kao i da se obuhvate prepreke i teškoće na koje će oni možda naići.

Uvod

Verski rad u izlaznim programima je osjetljiva tema. Neki od osjetljivih aspekata odnose se na pitanja o meri u kojoj razdvojenost crkve i države omogućava verski uticaj na projekte koje vodi ili finansira država. Ostali osjetljivi aspekti odnose se na pitanja o uplitanju u nečija verska ubjeđenja ili o tome kako bi ih trebalo vrednovati. Na kraju, religija se ponekad jednostavno ne prihvata kao uzrok radikalizacije, odnosno kao odgovor na radikalizaciju.

Zatvori imaju dugu tradiciju u obezbeđivanju verskih prostorija i sveštenika, što je prirodan ishod slobode veroispovesti. U eri u kojoj se razvio religijski inspirisan ekstremizam takođe se može dovesti u pitanje stepen u kojem sveštenici mogu i treba da imaju ulogu u sprečavanju, upozoravanju na ili suprotstavljanju radikalizaciji u zatvorima.

Važno je zasebno obraditi ova dva različita okruženja. Načini na koje se religija može inkorporirati u izlazne programe ne moraju obavezno da se ponove prilikom verskog savetovanja u zatvoru i tokom uslovne kazne – i obrnuto.

Neki od onih koji učestvuju u izlaznim programima, koji su u zatvoru ili na uslovnoj kazni zainteresovani su za religiju. Oni možda traže pravila koja će poštovati kako bi obezbedili svoje duhovno blagostanje ili žele da razgovaraju o religiji sa sopstvene radikalizovane tačke gledišta. Kada je religija važno pitanje u životu, iskustvo i istraživanja pokazuju da to može da bude dobra polazna tačka za diskusiju. Zbog toga je važno imati praktičare koji su otvoreni za diskusiju i koji zaista mogu da razgovaraju o pitanjima u vezi s religijom.

Kako je religija uključena (ili nije uključena) u izlazne programe/ savetovanje u zatvoru i tokom uslovne kazne?

U okviru Evropske unije religija se u različitoj mjeri koristi u izlaznim programima. Neki programi sistematski uključuju religiju kao dio napora da se ospori/obori ekstremistička vjerski inspirirana ideologija, odnosno da se daju smjernice za novi život. Ostali programi se prilagođavaju potrebama korisnika i bavit će se religijom na zahtjev. Religija takođe može biti način za pokretanje razgovora, naročito kada ona predstavlja centralni dio nečijeg života. U takvim slučajevima postoji taktička motivacija. Na kraju, neki programi se uopće ne bave religijom, već se umjesto toga usredotočuju, naprimjer, na bihevioralne faktore ili frustracije.

Vjersko savjetovanje koje se nudi štićenicima u zatvoru i na uvjetnoj kazni u velikoj mjeri se razlikuje. Svećenici mogu biti plaćeno osoblje, raditi pro bono, može ih imenovati vjerska zajednica ili zatvorska služba i tako dalje. U zavisnosti od oblika njihovog angažiranja razlikuje se i autonomija svećenika. Kao što je već spomenuto, religija je individualna potreba koja bi se potencijalno mogla proširiti na čitavu zatvorsku populaciju. Usmjeravajući religiozne zatvorenike i pomažući ljudima da se preobrate (vrate) u islam svećenici mogu da ponude određeni stepen zaštite tako što će dati alternativu za ekstremističke verzije – a takođe mogu obavijestiti i ostale aktere o zabrinjavajućim znakovima. Vjersko savjetovanje može se smatrati pozitivnim načinom pružanja podrške ranjivim

ljudima, koji su također na meti regrutera s negativnom i nasilnim stavom mi protiv njih. Vođenje računa o vjerskom blagostanju ipak je i dalje primarni zadatak svećenika.

U zatvorskom sistemu Španije intervencije usmjerene na one koji su povezani s nasilnim radikalizmom ne usredotočuju se na religiju. Razmišljanje koje je u osnovi ovog pristupa jeste da je radikalizacija povezana s pojedinačnim životnim putanjama; glavne psihološke osobine su frustracija i ogorčenost protiv društva. U ovom kontekstu vjerska dimenzija pruža okvir za lično restrukturiranje, smjernice i jasan niz normi. Ono što bi trebalo promijeniti u slučaju radikalizacije jeste činjenica da se religija zloupotrebljava kao okvir za opravdavanje zločina i nasilnog ponašanja. Ovo je posebno tačno kada je poznavanje islama ograničeno, pa mitovi o religiji koje nude ekstremističke grupe mogu utjecati na stanje uma i izazvati fanatizam.

Ciljna grupa (grupe)

Imajući na umu gore opisane razlike u vezi s upotrebom religije, prepoznavanje ciljne grupe za izlazni program ili vjersko savjetovanje u zatvoru i tokom uvjetne kazne od najvećeg su značenja.

U ovom drugom kontekstu ciljna grupa potencijalno obuhvaća čitavu zatvorsku populaciju. Naime, svako ima pravo da zagovara vlastita vjerska uvjerenja. U praksi, međutim, ciljna grupa se sužava na one koji su zainteresirani za religiju, odnosno one koji su religiozni. Stoga pristup strogo zavisi od potreba zatvorenika. U izlaznim programima ciljna grupa konkretno uključuje radikalizirana lica, od kojih se neka smatraju religiozno inspiriranima.

Početna tačka u primjeni religije mora se razlikovati i prilagođavati okolnostima i samoj ciljnoj grupi. Praktičari koji rade sa zatvorenicima i oni koji prate izlazne programe također moraju ispunjavati posebne zahtjeve; oni ne bi trebalo da budu samo obučeni i iskusni, već i sposobni da prepoznaju kako pristupiti religiji na različite načine u skladu s kontekstom.

Kao što je naznačeno u nastavku teksta, postoje izvjesna preklapanja. Dok vjerski inspirirana ideologija može biti lako rješenje za one koji su emocionalno ranjivi – i za zatvorenike i za pojedince u izlaznim programima – dinamika u okviru društva i u zatvorima može dodatno potaknuti ovakav osjećaj.

Pristrani stavovi također mogu dovesti do toga da neiskusno zatvorsko osoblje svaki znak religioznosti (naprimjer, vjersku terminologiju i praksu) promatra kao radikalizaciju, čime će pridonijeti osjećaju ranjivosti i nepravde. Polarizacija i takav nedostatak poznavanja stoga mogu pogoršati osjećaj ranjivosti, što povećava apetit ekstremističkih ideologija. Dobro obučeni svećenici i osoblje koje radi na izlaznim programima su u dobroj poziciji kod prepoznavanja znakova radikalnog i ekstremističkog razmišljanja u okviru vjerskog diskursa. Uobičajena vjerska pomoć također može posredno pomoći. Naime, primarni zadatak svećenika jeste duhovna pomoć: ona može biti u obliku otvorene grupne pomoći, kao što su molitve petkom. Ovaj oblik je usmjeren na mnogo širu ciljnu grupu, jer svako može da se pridruži, dok se izlazni programi provode u zatvorenom okruženju.

Otvorena okruženja korisna su posebno kada je cilj neka druga podgrupa zatvorenika: oni koji nisu religiozni, ali su vezani za religiju iz kulturoloških razloga (npr. svečanosti, vrijednosti i osjećaj pripadnosti). Otvoreno grupno okruženje omogućava pristup tim pojedincima, nudeći odgovor na njihove vjerske i kulturološke potrebe, ali istovremeno ih čineći otpornima na regrutere i radikalne poglede.

Dobrovoljno učešće je uvjet sine qua non za uspješnost rada na programima izlaska. Program se može definirati kao uspješan ako:

- smanjuje na minimum rizik od ponovnih prijestupa i maksimalno povećava šanse za (re) integraciju u društvo;
- sprečava vrbovanje, kako aktivno tako i pasivno;
- sprečava pojedinca da počin prijestupe povezane s ekstremizmom.

Osim volje definicija i potpuno razumijevanje kratkoročnih i dugoročnih ciljeva također uvećavaju šanse za uspjeh. Međutim, treba napomenuti da će se religiozna osoba mnogo vjerojatnije obratiti svećeniku, dok će, nasuprot tome, radikalizirani pojedinac pokušavati se suprotstaviti i izraziti nepovjerenje u vjerskog savjetnika, jer on ima vlastite izvore (radikalne) vjerske inspiracije.

Izlazne prakse širom Evrope
Pregled uobičajenih elemenata

Bez religije	S religijom
<p>Nijedno pojedinačno rješenje ne odgovara svima. Programi ne smiju biti suviše detaljni već dovoljno fleksibilni da se mogu prilagoditi okolnostima. O svakom sljedećem koraku odlučuje se u postojećem koraku.</p>	<p>Praktičari religiju smatraju osnovom za osnaživanje radikaliziranih pojedinaca koji pokušavaju (ponovo) izgraditi samopoštovanje.</p>
<p>Po potrebi se nude vjerske usluge, ali one ne zamjenjuju ulogu specijaliziranih stručnjaka: imami i stručnjaci za ekstremističku religiju su kompatibilni i komplementarni.</p>	<p>Kada je riječ o čisto teološkom aspektu, molitve petkom su veoma pogodna prilika za upoznavanje s religijom, a također i prilika da se ponude dodatne vjerske smjernice, naročito kada regruteri pokušavaju nametnuti Islamsku državu kao pozitivnu alternativu, a štićenici ili preobraćenici znaju malo ili ne znaju ništa o islamskoj literaturi. Poslije vjerske službe, naprimjer, oni mogu postavljati pitanja o literaturi i teologiji. Iako ovo ne treba smatrati izlaznim radom, može</p>
<p>Bez volje ne postoji margina za intervenciju.</p>	
<p>Istraživanja pokazuju da pokušaj ukidanja vjerskih ideologija nije najefikasnija metoda rada u programima izlaska. Religija se može koristiti, ali bi intervencije morale koristiti kritičko razmišljanje: kako kritički ponovo vrednovati vlastite ideje.</p>	<p>Zaposleni koji rade na izlaznom programu moraju biti upoznati s religijom zato što moraju zadobiti povjerenje vjerski inspiriranih radikalnih zatvorenika i kao profesionalci i kao nastavnici.</p>
<p>Pojedini praktičari utvrdili su da se rad na pozitivnim emocijama pokazao uspješnim: emocije se koriste kao strateška terapija. Ovo funkcionira zato što emocionalne strategije pomažu u povećavanju pozitivnih emocija koje potiču otvaranje neophodno za sastanak sa savjetnikom (što je prvi korak) i za započinjanje dijaloga i debate (što su naredni koraci). Ovo dobro funkcionira naročito kod mladih ljudi koji se podvrgavaju terapiji zato što na tome inzistiraju njihovi roditelji – emocionalna strategija može pomoći terapeutu uspostaviti neophodnu vezu da bi nastavio s intervencijom.</p>	<p>Emocionalna strategija također može olakšati vjersko savjetovanje. Mnogobrojni štićenici koji su osuđeni zbog sitnijih prijestupa pronalaze izvjesnu smirenost kada ponovo dobiju samopouzdanje i odbace unutrašnju mržnju koju su prethodno njegovali.</p>

Postojeća dobra praksa (Torino, Italija).

U torinskom zatvoru Loruso Kutunjo (Italija), duhovna pomoć se pruža muslimanima prestupnicima od novembra 2016. godine. Da bi se sprečio rizik da samozvani imami posećuju zatvor, godine 2015. potpisan je Memorandum o razumevanju na nacionalnom nivou između Kaznene uprave i UCOII, italijanske krovne organizacije koja zastupa manje islamske verske organizacije. Ovo udruženje je identifikovalo imame koji su kvalifikovani da rade u zatvorima: posle sedam meseci bezbednosnih i administrativnih provera, prva tri imama dobila su akreditaciju i počela da rade s islamističkim prestupnicima. Projekat obuhvata savetodavne usluge za porodice prestupnika.

Učešće u projektu je na dobrovoljnoj osnovi: savetovanje je usredsređeno na vrednosti islama i pomirenje, uz korišćenje argumenata iz Kurana. Imami takođe dobrovoljno rade, odnosno nisu zaposleni ni u zatvoru ni u UCOII:

Obuka osoblja, jezičke barijere i nedostatak namenskog prostora za versku službu i dalje su oblasti u kojima je poželjno poboljšanje.

Zaključci

Šta još nedostaje što bi moglo pomoći reintegraciji?

Povratak prijestupnika u društvo je izazov: ponovni prijestupi, emocionalne krize i ograničene dozvole tokom uvjetne kazne samo su neka od pitanja koja njihov povratak čine problematičnim. Nekoliko priča govori o pojedincima koji nisu dobili prave prilike nakon njihovog oslobađanja iz pritvora. Ovo se ponekad dešava zato što je pojedinac dugo bio u zatvoru ili zbog stigmatizacije koja vodi u dalju izolaciju. Tokom perioda reintegracije pojedinci o kojima je riječ mogu osjećati kao da ih društvo promatra. U vezi sa stigmatizacijom istraživanja očigledno ukazuju na to da zajednice u koje prijestupnik treba da se ponovo integrira obično pozitivnije gledaju na intervencije koje nisu vjerski inspirirane.

Fokus bi trebalo staviti na mlade ljude koji su nekad povodljivi, pa su samim time oni kojima je promjena jedna od opcija. Također je važno upamtiti da će oni nositi bijes u sebi do kraja života ukoliko se to ne riješi dijalogom i savjetovanjem.

Postoji prostor za poboljšanje postojećih praksi koje se bave tranzicijom iz zatvora u društvo. Propusti i preporuke navedeni su u tabeli 2.

Propusti i preporuke za uspješnu reintegraciju.

Propusti	Preporuke
Rigidnost intervencija	Preporučljivo je razmišljati „izvan stereotipa“: Koja se intervencija može najbolje prilagoditi individualnim okolnostima? Postoji nekoliko različitih modela intervencija koje uključuju religiju (rodno specifični model, vjerski inkluzivni i drugi). Također postoje organizacije koje se ne predstavljaju kao vjerske, ali vode programe koji potiču kritičko razmišljanje.
Nedostatak povjerenja i angažmana	Uključivanje bivših prijestupnika koji su također išli sličnim religijski inspiriranim ekstremističkim putem moglo bi pomoći tako što će pridonijeti izgradnji povjerenja. Osim toga, oni bi mogli pomoću u uključivanju prijestupnika u prosocijalne i demokratske grupe (angažman).
Podrška i koordinacija džamije i porodice	Koordinacija osoblja koje radi na izlaznom programu/zatvorskog osoblja s jedne strane, i džamije i porodice s druge strane, predstavlja efikasnu praksu. Kada se netko vrati iz zatvora, način na koji će džamija podržati prijestupnika i njegovu/njenu porodicu treba planirati unaprijed i koordinirano.
Religija	Religija može pridonijeti reintegraciji baš kao što se može iskoristiti i u savjetovanju i izlaznim intervencijama u zatvoru i tokom uvjetne kazne. Vjerski mentor ne samo da olakšava pojedincu da pronađe kuću i zadatak koji će imati u društvu, već preko duhovne pomoći može pružiti i nadu i društvene ciljeve koji su opisani u vjerskom učenju. Takav mentor također može poučiti pojedince kako da pomire religiju i društvo. Iako rad može početi još dok je osoba u zatvoru, posao je završen tek kada ta osoba bude puštena na slobodu; intervencija je još važnija kada se takva osoba direktno suoči s izazovima povratka u društvo.
Spoj mentora i učenika	Religija se mora uzeti u obzir prilikom dodjeljivanja mentora određenom učeniku. Ne postoji pravilo ali diskutabilno je da li bi trebali biti iste vjere. Kada je riječ o spoju muškarac-žena, odluku treba donositi na ad hoc osnovi.
Protivljenje i predrasude osoblja	Osoblje koje radi u zatvorskom okruženju tokom uvjetne kazne i u zajednici mora biti obučeno: što je poznavanje islama bolje, to će predrasude brže nestati.

ANEKS I – Španski program o nasilnoj radikalizaciji

Zatvorski sistem Španije se ne fokusira na religiju u svom programu o nasilnom radikalizmu. Međutim, to ne znači da se religija izbjegava; naprotiv, postoji potpuno prihvaćanje individualnih vjerskih potreba u okviru programa. Osim toga, religija i psiho-socijalna intervencija smatraju se kompatibilnim. Program je osmišljen tako da pruža jasno usmjeravanje, a da pri tome nije suviše strog; omogućava fleksibilnost i prilagođavanje individualnim slučajevima.

Dvije glavne karakteristike ovog programa su:

1. Spremnost na učešće, što je zakonski zahtjev;
2. Opcija korištenja grupnog okruženja zajedno s individualnim savjetovanjem.

Program ima za cilj da i) spriječi vrbovanje ranjivih zatvorenika; ii) smanji na minimum ponovne prijestupe i da maksimalno poveća reintegraciju; iii) spriječi pojedince da počine ekstremistički prijestup.

Program ima tri ciljne grupe:

- a) Oni koji su osuđeni za teroristička djela („tvrdokorni“ ekstremisti koji su razdvojeni od ostalih zatvorenika).
- b) *Regruteri*: karizmatične i inteligentne osobe koje šire ekstremističke ideje među ostalim zatvorenicima. Oni obično imaju krivični dosije.
- c) *Ranjivi zatvorenici*: druga i treća generacija španske omladine, preobraćenici bez islamske prošlosti i ostali uopšteno ranjivi ljudi koji bi lako podlegli utjecaju ekstremističkih ideja.

Uzimajući u obzir spomenutu kategorizaciju, uključivanje religije u program u velikoj mjeri zavisi od individualnih (vjerskih) potreba štićenika. Međutim, da bi se obezbjedila sveobuhvatna slika, program se također osvrće na one koji se drže dalje od ekstremizma.

Program je zasnovan na principima i to kako općim, tako i onim koji su posebno prilagođeni ciljnoj grupi. Opći principi:

- neophodna je suradnja osoblja usmjerena na sigurnost i tretman;
- rehabilitacija mora predstavljati holistički i grupni napor, sa svim elementima programa koji su efikasno integrirani i koji se uzajamno dopunjuju;
- duhovna podrška dozvoljena je tokom zatvorske kazne;
- učenje španskog jezika je olakšano; nude se obrazovni programi da bi se potakli obrazovni rezultati i poboljšala kulturološka integracija zatvorenika.

Za ciljne grupe neopohodna je individualizirana intervencija koja gradi odnos povjerenja sa zatvorenikom. Traganje pojedinca za identitetom je ključna komponenta u okviru intervencija za ovu ciljnu grupu, kao i kategoričko odbijanje svake suradnje s mrežom kriminalaca. Za regrutere i ranjive zatvorenike, intervencije se također mogu organizirati u malim grupama, na osnovu kognitivnog i bihejvioralnog pristupa koji je posebno prilagođen vođama i sljedbenicima.

Sadržaj programa sličan je u ovim ciljnim grupama. Sesije se organiziraju na sljedeći način:

Sesija	Sadržaj
Podizanje svijesti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Izgradnja čvrstog odnosa i povjerenja između stručnjaka i štíćenika. ▪ Analiza života štíćenika i neispunjenih potreba kroz uobičajenu razmjenu informacija. ▪ Emocionalna svijest, pomoć u ublažavanju osjećaja oćaja, frustracije, pa čak i bijesa. ▪ Razumijevanje kognitivnih distorzija i veza između ponašanja, emocija i načina razmišljanja. ▪ Lićni identitet i svijest o dosadašnjim obavezama. Ućesnici takoděr stiću uvid u svoju pripadnost određenim grupama. ▪ Podizanje svijesti o lićnim potrebama i uvjerenjima, fokusirajući se na one vrijednosti koje pojedinci smatraju svetim i nepromjenljivim.
Osobna promjena	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Razumijevanje kognitivnih distorzija i veze između ponašanja, emocija i načina razmišljanja. ▪ Osobni identitet i svijest o dosadašnjim obavezama. Ućesnici takoděr stiću uvid u svoje ćlanstvo u određenim grupama. ▪ Podizanje svijesti o osobnim potrebama i uvjerenjima, usmjeravajući se na one vrijednosti koje pojedinci smatraju svetim i nepromjenljivim. ▪ Svijest o nasilnom ponašanju i diskusija o tome zašto ućesnici podržavaju nanošenje štete ostalim ljudima ili grupama. ▪ Obuka o društvenim vrijednostima, poštivanju ljudskih prava i španskoj vladavini prava. Ućenje o upravljanju međuljudskim konfliktima. ▪ Pomaganje štíćenicima da razmisle kako voditi život koji odgovara njihovim potrebama na prosocijalni način, bez nasilja i ekstremizma.
Specijalno (regruteri i osjetljivi zatvorenici)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Svijest o nasilnom ponašanju i diskusija o tome zašto ućesnici podržavaju nanošenje štete ostalim ljudima ili grupama. ▪ Obuka o prosocijalnim vrijednostima, poštivanju ljudskih prava i španskoj vladavini prava. Ućenje o upravljanju međuljudskim konfliktima. ▪ Pomaganje štíćenicima da razmisle kako voditi život koji odgovara njihovim potrebama, na prosocijalni način, bez nasilja i ekstremizma.

Kada je riječ o procjeni, španski sistem predviđa djelovanje u tri faze. Trenutno ovaj sistem radi na „konkretnoj procjeni“ koja bi se razvila prije provođenja programa (ovo nije alat za procjenu rizika). Osim toga, može se obaviti i psihološki test za procjenu mentalnog stanja ili bilo kakve tendencije ka nasilju (HCR-20). Na kraju, tokom provođenja programa mora postojati stalna razmjena informacija između svih uključenih profesionalaca (svaki zatvor mora napraviti izvještaj i poslati ga bar svaka dva mjeseca).

Važeći program također je definirao pokazatelje dostignuća, a to su:

- pomoć, nivo učinka i napori tokom intervencije;
- postepeno udaljavanje od nasilnog ponašanja;
- progresivna (ne nagla) revizija ekstremnih uvjerenja;
- promjena obaveza;
- povećanje empatije i prosocijalnih vještina;
- razumijevanje uzroka u korijenu nasilnog ekstremizma;
- prihvatanje činjenice da su aktivnosti iz prošlosti bile krivični prijestupi;
- dosljednost usmenih manifestacija (onoga što se kaže) i svakodnevnog ponašanja.

Translated within:

